

KONGL. MAJ:TS
BEFALLNINGSHAFVANDES

UTI

Östergötlands Län

THL.

KONGL. MAJ:TS

I UNDERDÄNIGHET AFGIFNE

FEMÅRS-BERÄTTELSE,

för Åren 1827, 1828, 1829, 1830 och 1831.

STOCKHOLM,

TRYCKT HOS P. A. NORSTEDT & SÖNER,

1833.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Östergöthlands Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifne Femårs-berättelse, för Åren 1827, 1828, 1829, 1830 och 1831.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB).

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS
BEFALLNINGSHAFVANDES

UTI

Östergötlands Län

THI.

KONGL. MAJ:TS

I UNDERDÄNIGHET AFGIFNE

FEMÅRS-BERÄTTELSE,

för Åren 1827, 1828, 1829, 1830 och 1831.

STOCKHOLM,

TRYCKT HOS P. A. NORSTEDT & SÖNER,

1833.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
1:o Länets allmänna beskaffenhet.....	1.
2:o Invånare.....	2.
Folkmängden.....	2.
3:o Näringar.....	3.
Jordbruket.....	3.
Ängs-skötsel.....	5.
Boskaps-skötsel.....	5.
Häst-afveln.....	6.
Får-afveln.....	6.
Skogar.....	6.
Bergsrörelsen.....	7.
Fabriker, Bruk och öfrige inrättningar, som icke tillhöra bergsrörelsen.....	8.
Binäringarne.....	9.
4:o Politisk Författning.....	10.
Kammarverk.....	10.
Stats-Bidrag.....	11.
Politie.....	12.
5:o Städer.....	15.
Linköping.....	15.
Norrköping.....	16.
Söderköping.....	19.
Wadstena.....	19.
Skeninge.....	19.

Tabellbilaga

Tabell för Landet inom Östergöthlands Län från och med år
1828 till och med År 1832

Fem Års Tabell för Städerna inom Östergöthlands Län
upprättad, År 1833

Uppgift för Östgötha Bergsfögderi, öfver befintlige Messings-
Bruk, Kopparverk, Stång- och Ämnesjerns-verk, Jern-
Manufaktur-Inrättningar samt Tackjerns-gjuterier, med
hvarderas årliga tillverkningar uti Messingstråd, Gar-Koppar,
Stång- och Ämnesjern, med det sednares förädling, samt
diverse sorter Gjutgoods af Tackjern, jemte de årligen
begagnade arbetares antal, äfvensom Kongl. Maj:ts och
Kronans inkomster af dessa Bruk, och Bergverk, för Åren
från och med 1828, till och med 1832

Den Berättelse jag, till underdånig åtydnad af Eder Kongl. Maj:ts Nådiga befallning uti skrifvelse den 17 April 1821, nu åter bör afgifva, angående tillståndet inom Östergöthlands län i ekonomiskt och statistiskt afseende, kan icke blifva af den fullständighet och omfattning, att den, annorlunda än i sammanhang med den som för fem år sedan aflemnades, kan anses utgöra en någorlunda åskäddlig taffla af länets ställning i det hela. Jag skulle i annat fall nödgas, med en tröttande vidlyftighet, ånyo upprepa allt hvad jag då, med all den noggrannhet som var mig möjlig, anförde, att jag tror mig derföre icke fela emot afsigten med Eder Kongl. Maj:ts ofvannämde Nådiga befallning, då jag inskränker mig till uppgift om de förändringar, som under de sist förflutne fem åren inträffat, i afseende på folkmängd, näringar, fabriker, skolor, med de flera ämnen, som enligt stadgadt formulär, utgöra föremål för fem-års-Berättelsen. Intresset vid dess genomläsning blir onekligen härigenom mindre än om den ensam lemnade en fullkomlig öfversigt af länets tillstånd, och på denna omständighet borde visserligen afseende göras, om fråga nu vore att författa en bok, den man önskade att allmänheten med begärlighet skulle läsa, men då denna underdaniga Berättelse icke har anspråk på någon annan förtjenst, eller blifvit anbefalld för någon annan orsak, än att lemna Eder Kongl. Maj:ts säkra och tillförlitliga underrättelser, till ledning för de atgärder till landets förkofran och ökade välstånd Eder Kongl. Maj:ts i näder kan pröfva nödigt att vidtaga, vågar jag föreställa mig att den synpunkt hvarutur jag betraktat sättet för fem-års-Berättelsens uppställande, är den rätta.

I:o Länets allmänna beskaffenhet.

Under loppet af de sednast förflutne åren hafva icke inom länet inträffat några större förändringar, som kunna blifva föremål för en mera allmän uppmärksamhet, hvarföre jag härom endast åberoppar hvad de förr afgifne fem-års-Berättelserna innehålla.

2:o Invånare.

Folkmängden utgjorde vid 1832 års slut, enligt de då förrätade mantalsskrifningar, 169,282 personer på landet och 18,141 i städerna, eller tillsammans 187,423. Af desse tillhörde 89,189 mankønet, och 98,224 qvinnøkønet. Hela tillökningen sedan slutet af år 1826 utgör 5,032 menniskor, och är således betydligt mindre än under de fem år, som föregingo de förstnämnda. Ehuru länet icke varit allmänt hemsökt af några svårare farsoter, hafva likväl nervfebrar och messling härjat på flera orter år 1828, och frossor, som ofta urartat till vattensot, så väl detta år som 1831 och 1832; och då mortaliteten härigenom utöfver vanligheten under dessa år ökats, lär orsaken till folkmängdens mindre betydliga tillväxt, uti detta förhållande böra sökas.

Någon märklig förändring uti folkets bildning och konstflit i finare slöjder, har icke ägt rum, och den erfarenhet jag under de sednast förflutna åren vunnit, har hos mig befastat det omdöme jag förut yttrat, om invånarnes lynne i allmänhet. Med de undantag, som naturligtvis här, liksom på alla andra ställen måste äga rum, kan likväl med skäl sägas, att grunddragen deraf utgöras af aktning för lagarne, kärlek för ordning och skick, och känsla för egna rättigheters helgd. — Begäret att öfverflödigt förtära bränvin, föranleder visserligen ofta till öfverdåd och osedlighet, och kan i närvarande stund icke sägas hafva aftagit. Det förbud mot bränvins-tillverkning, som ägde rum 1832, ifrån början af året till hösten, åstadkom, för den tiden, en minskning i fylleri och utsväfningar, som likväl fingo en så mycket starkare fart, sedan bränvinet åter fick tillverkas, och betydligen fallit i pris. Genom ett temporärt bränvins-förbud på några månader kan, efter min öfvertygelse, ingenting för sedligheten uträttas, och då ekonomiska förhållanden icke medgifva att ett sådant ständigt fortsfar, lär vidtagandet af sådane åtgärder, hvarigenom bränvinet blir dyrare, vara det enda medel, som bör användas till vinnande af fylleri-lastens minskning, men äfven härvid bör nödig mätta och försigtighet iakttagas, på det icke lurendrageri af utländskt bränvin och hemlig tillverkning af inhemskt, må blifva allt för lönande handteringar.

Då af de är som innefattas uti denna underdåniga Berättelse, intet enda gifvit missväxt, utan alla lemnat medelmåttig, men på några trakter i länet ymnig skörd, samt spanmålspriserne ären 1830 och 1831 voro temligen höga och afsättningen liflig, i anseende till den då felslagna skörden i andra rikets landskap, är deraf en följd att allmänna välmågan snarare till- än aftagit i denna provins, der jordbruket är den vigtigaste näringsgrenen. Den ifrån länet utgående bevillning och öfrige skatte-bidrag äro likväl af den betydighet, att de ingalunda, utan skadlig inverkan på ortens välstånd, kunna förhöjas, hvartill jag såsom bevis får åberopa, att de båda ofvannämde ovanligt lyckliga åren då goda skördar kunde afyttras till höga pris, blott behöfde efterföljas af ett enda, 1832, då prisen, i anseende till en mera allmänt öfver hela riket, med undantag af Norrland, erhållen god gröda, ansenligt föllo, för att åstadkomma allmän klagan öfver penninge-förlägenhet och bristande afsättning. — Arbetare saknas icke, och ett dränge-dagsverke betalas vanligen med 16 à 18 sk.; men under skördetiden med 20 à 21 sk. 4 rst. Banko.

3:o Näringar.

Jordbruket fortfar i allmänhet att skötas på samma sätt som förr, så att halfva åkerjorden ärligen besås, och den andra hälften ligger i träde, derifrån likväl några undantag äga rum, såsom till exempel i Ydre härad, hvarest tredings-såde mera allmänt brukas. De uti sista fem-års-Berättelsen omnämde odlingar äro dels fullbordade, dels ännu under arbete, och de vigtigaste af dem som sedermera blifvit företagne äro följande:

Majoren och Riddaren af Kongl. Wasa-Orden A. F. Rothlieb har, efter föregången sänkning af sjön Wälen, vid säteriet Grafby i Sunds, och frälsehemmanet Tångby i Asby socken af Ydre härad, företagit en ganska betydlig mossodling af 88 tunnlands vidd. En stor del deraf är redan färdig, och har burit vackra skördar af råg, lin, hafra, potatis och timothej. — Vid Stjernvik har Brukspatronen Reder verkställt betydliga odlingar, och vid Häradstorp aftappat en mosse, der loge och tröskverk för vattendrift redan äro uppbygg-

de, samt åker upptagen till nära femtio tunland. — Brukspatronen och Riddaren af Kongl. Wasa-Orden Ekelund har vid Rodga säteri odlat en mosse om 20 tunnlands vidd, som är ymnigt fruktgifvande på både säd och gräs. — I Ydre härad har på ganska många ställen, der sådant arbete varit behöfligt, den gamla odal-åkern vunnit i areal genom stembrytning, som i stort blifvit verkställd vid säteriet södra Mälen i Asby socken, tillhörigt Kapitenen J. Wetterström, hvilken låtit derstädes borttaga omkring 50 stycken stenrör af ovanlig vidd och storlek, af hvilka de fleste fordrat sprängning. Af den sten som brutits, äro stängselmurar lagda kring gårderna, till en sträcka af 500 famnar. — Komminister Lodén och Krono-Länsmannen Kindberg hafva ock på sina boställen vestra Hult och Bestarp, utmärkt sig uti detta odlingssätt. — Kapten Pauli på Gröninge i Kinds härad, Ryttmästaren Schmitterlöw på Näs, Ydre härad, Löjtnanten Bergensträhle på Uljeberg, Wifolka härad, Brukspatron Grill på Lund i Tjellmo socken, med flere andra, hvilka skulle leda till allt för mycken vidlyftighet att särskilt omnämna, hafva ock företagit odlingar af mossar, som lofva god framgång, äfvensom många i mindre skala anställt flåhackning och stembrytning, hvarigenom förut onyttig mark blifvit fruktbarande.

Lin odlas ännu icke betydligt mer än uti Ydre och en del af Kinds härad, men Kabinetts-Kammarherren Kommendören och Riddaren Friherre Adelsvärd har på Adelsnäs gjort en början dermed som ej är obetydlig, och som kan blifva en föresyn för orten deromkring. Der utsås ärligen omkring 9 tunnor frö, och hvarje L:z lin lennar vanligtvis 10 å 11 z tagor, stundom derutöfver. Ågaren har der bosatt en i linhandteringen utmärkt skicklig Norrländning, som sjelf handlägger göromälen, ifrån jordens beredning ända till dess väfnaden är färdig. Prof, så väl på det omgjorda linet, som på spånaden och lärftet, hafva vid detta läns Hushålls-Sällskaps sista allmänna sammankomst blifvit uppviste, och funnits icke eftergifva det vackraste af det som i Norrland kan tillverkas.

Potatis, humla, hampa och trädgårdsväxter odlas på sätt uti förra Berättelsen är i underdånighet uppgifvit.

Odlingen af papaver eller Wallmo (Papaver Album), hvaraf en matolja, som i godhet icke eftergifver den utländska, beredes, har på intet ställe blifvit i stort anställd, men ganska många hafva deraf utsatt hvad som fordrats för eget behof. Eder Kongl. Maj:t har under den 9 Juli 1830 täckts för odling i stort af denna växt af allmänna medel anslå vissa premier, af hvilka likväl intet enda hittills blifvit begärdt eller utbetaldt. Här af bör likväl ej dragas den slutföljd, att hågen för odling af denna nyttiga växt försvunnit, men att den långsamt utvecklar sig, är något som i vårt land ej är ovanligt.

Sedan Fabrikören John Svartz i Norrköping inrättat en förmalning af ben, och till ett mera patriotiskt än riktande pris håller benmjöl till försäljning, har detta gödningsämne på flere ställen inom länet blifvit begagnadt, och på torr och sandig jordmän gifvit lönnande skörd; men deremot visat sig mindre verksamt på kall, fuktig eller styf jord.

Ängs-skötseln har väl något förbättrats så att såning af klöfver och timothej mera än förr nyttjas, men ännu är den på långt när icke, särdeles på slättbygden, uti ett naturligt förhållande till åkern. Dahls härad har under de sednare åren, framför de öfrige på slättlandet, utmärkt sig för odling af ofvannämde foderväxter, men så länge ängarnes betning in på sednaste, regniga hösten fortsättes, och gräsväxten för följande året genom kreaturens upptrampning skadas, är ingen väsendtlig förbättring i ängskulturen att förvänta.

Boskaps-skötseln står i nära förhållande till ängsodlingen, och kan ej vara på högre ståndpunkt, der denna är försummad. Bonden rättar vanligen ladugårdens storlek icke efter det antal kreatur som kan födas utan lifnäras, hvaraf följden blifver klena kreatur och ringa afkastning. De fleste herregårdar göra likväl ett undantag härifrån, äfvensom i allmänhet södra Kinds och Ydre härader, hvarest ladugårdens afkastning utgör en väsendtlig näringsgren. Stammen till det yppersta holländeri i länet är anskaffad till Adelsnäs, hvars ägare, Herr Friherre Adelsvärd, från Schweitz införskrifvit en tjur och tio stycken kor af ovanlig kroppsbyggnad, storlek och färging, äfvensom från Tyrolen en tjur af mindre race, hvartill äfven några kor lära oförtöfvadt inkomma.

Häst-afveln, som förut varit god, har visserligen blifvit ytterligare förbättrad genom de hingstar, som från Strömsholms stuteri blifvit till orten afsände, men den osed allmogen har, att allt för tidigt nyttja de unga fölen, så att de ofta användas till tyngre och svårare körslor, innan de ännu fyllt tre år, åstadkommer en skadlig verkan, och förderfvar alldeles hästar af ädlare race, som, längre skonade från strängt arbete, kunde blifva förträfflige. Ett talrikt stuteri af Dansk race, från ön Fyen, är anlagdt på Adelsnäs, och på Ljung har Majoren Grefve A. von Fersen nyligen gjort en dylik, men mindre anläggning, samt från England inköpt en fullblodshingst af högt värde.

Får-afveln, för hvars förädling Regeringen under de sednare åren användt så många och nyttiga omsorger, har inom detta län ännu icke gjort stora framsteg, och sådane kunna ej heller väntas i en landsort, der mesta jorden nyttjas till åker eller äng, och är för god att användas till betesmark, som likväl är så oundgängelig för fåren, hvilka mindre än andre kreatur tåla att ständigt födas inom hus. I länets skogsbygder; der utrymme ej saknas, borde detta hinder för en mera utvidgad fårskötsel, ej kunna äga rum, men hagarne borde rödjas, och befrias från skog och buskar, hvilket åter fordrar ett arbete som ännu ej blifvit påtänkt, mindre företagit; men som likväl i tidens längd ej torde uteblifva. De, som medelst inköp af elektoral-gumsar från kronans stam-schäferi vid Näs, förbättrat sin egen afvel äro, så vidt till min kunskap kommit, endast Hans Excellens m. m. Grefve Cederhjelm på Säby, Kammarherren Grefve Bjelke på Sturefors, och fru Silfversparre på Stafsätter, hvilken sistnämnda äfven låtit vid Näs undervisa en herde, bygd ett ändamålsenligt fårhus, och vidtagit öfrige åtgärder, som för denne näringsgrens nationella behandling erfordras.

Skogar. De enskilte äro i aftagande, men att de likväl ännu äro tillräcklige för behofven, bevises deraf att brännrotf, derå tillgång icke saknas, på ganska få ställen användes. Assessoren och Riddaren Tisell på Hassla, och Löjtnanten Bergensträhle på Uljeberg äro mig vetterligen de ende, som ännu deraf gjort bruk. Prisen på skogs-effekter stiga med hvarje år, och ehuru detta är den enda na-

turliga utväg, att väcka omtanken till en förnuftigare ~~hus~~ ^{innehållning} med skogarne, syns deraf likväl, ännu, hos allmogen, ingen verkad.

Hvad krono-skogarne angår, så äro de i förra Berättelsen nämde östra Malmskogen, några öar i Wettern, de Wadstena slottsparcker, som ej äro bibehållne under Starby Kongsgård, samt några af f. d. Hellestads bergslags skogar för kronans räkning försålde. De ännu återstående af sistnämde skogar, äfvensom Wånga bergslags, komma att på enahanda sätt disponeras, sedan afmätning, indelning i lotter, och skattnägning hunnit verkställas. Af Folkströms rekognitions-skog är $\frac{1}{8}$ mantal Björnmåsen kalladt, skattlagdt och återstoden indelad i sju lotter, såld för 2,322 R:dr Banko.

Uti nådigt bref den 20 Augusti 1829 har Eder Kongl. Maj:t förklarad Ombergs kronopark böra för kronans räkning bibehållas, och vidare uti Nådig skrifvelse den 7 Maj 1831, förordnat huruledes ersättning borde tilldelas åtskilliga hemmansägare för deras hittills åtnjutna skogs- och mullbetesrätt derstädes, hvilka föreskrifter ock blifvit behörigen verkställdes, utom hvad Wåfversunda, Djurkälla, Ty-skeryd och Rehnstad angår, hvilkas ägare ej funnit sig med de erbjudne ersättningarne belätne, utan beror pröfningen derom nu på vederbörlig domstol.

Sedan intressenterna uti härads allmänningarne blifvit hörde, huruvida de önskade delning deraf, på sätt uti Kongl. Kammar-Kollegii cirkulär den 24 April 1824 medgifves, hafva de dels enhälligt, dels partielt yrkat en sådan delning, efter olika grunder. Eder Kongl. Maj:t har redan afgjort några af desse frågor, men de fleste bero ännu på åtskillige af Kongl. Kammar-Kollegium infordrade upplysningar.

Bergsrörelsen fortsättes, med de mindre förändringar som af tillfälliga orsaker föranledas, på sätt uti förra fem-års-Berättelsen är uppgifvit.

Bifogade Tabell N:o 3 upptager årliga tillverkningens belopp och värde vid de koppar- och jernverk samt det messingsbruk som inom länet finnes, äfvensom det antal arbetare som vid desse verk sysselsättas. Anmärkningsvärd är i synnerhet den betydliga tillökningen uti tillverkningen af gärkoppar vid Åtvidaberg, som år 1825

uppgick till 1,202 S:℔ 10 ℔, minskades efter den då i grufvan inträffade branden, följande året till 473 S:℔, men har sedermera årligen så betydligt tilltagit, att den år 1832 utgjorde 1,700 S:℔ 5 L:℔ 10 ℔. — I brist på tjenliga malmarter hafva grufvorne uti Finsponga län, äfvensom en bergsmanshytta, Nyhyttan kallad, blifvit nedlagde, men några nya deremot tillkommit i Hammarkinds härad.

Motala mekaniska verkstad, hvars tillverkningsbelopp uti ofvannämde tabell, af der anförd orsak, icke finnes upptagen, är nu mera bragt uti ett mera fullkomnadt skick, sedan en mängd nödige byggnader under de sednare åren blifvit uppförde. Arbetarnes antal vid verkstaden uppgick förlidet år till 229 stycken, oberäknadt någre som under sommaren varit vid byggnaderna sysselsatte. Värdet af tillverkningen uppgick år 1832 till emellan 140 och 150,000 R:dr Banko, utom hvad byggnader, reparationer och verkstadens egne maskiner kostat.

Af de *Fabriker, Bruk och öfrige inrättningar, som icke tillhöra bergsrörelsen*, och hvilka i förra fem-års-Berättelsen äro upptagne, har Österby estofts-fabrik blifvit nedlagd. Deremot hafva följande nya anläggningar tillkommit:

Löjtnant mekanikus J. Ryding med flere hafva under den 8 Mars 1830 erhållit Kongl. Kommerce-Kollegii tillstånd att vid Råby i Ljungs socken inrätta oeh drifva fabrik för tillverkning af kläden, flanell och boij med dertill nödigt färgeri, samt den 20 April 1831 att på samma ställe anlägga oljslugeri, och en qvarn till förmalning af färg-stoffer. Desse inrättningar äro redan färdige, och skötas med den verksamhet, att åtta arbetare med 2:ne väfstolar år 1832 tillverkade 2,750 alnar kläde till ett värde af 12,533 R:dr Banko och vid oljslugeriet prässades af 3 arbetare 200 kannor linolja och 600 kannor olja af åkerkål till ett sammanräknadt värde af 1,033 R:dr B:ko.

Orremåla oljslugeri i Harns socken sysselsätter 3 arbetare, som tillverka 2,000 kannor linolja till ett värde af 2,833 R:dr 16 sk. B:ko.

Tvenne färgerier, Örnström i Kisa, och stora Bräng i Sunds socken, vid hvilket sednare ställe ett pottaske-bruk af mindre betydighet äfven nyligen är anlagdt, äga hvardera tvenne arbetare, hvilkas

hvilkas ärliga förtjenst för färgade varor, uppgår till omkring 200 R:dr Banko.

Då i öfrigt tillverkningsbeloppet vid de förut inom länet befintliga fabriker och inrättningar obetydligt avviker ifrån hvad förut derom blifvit uppgifvit, samt Eder Kongl. Maj:ts och Rikets Kommerse-Kollegium, som derom erhållit specifike Berättelser, lär de sammas innehåll hos Eder Kongl. Maj:t anmäla, synes öfverflödigt att något derom nu anföra.

Med *Binäringarne* hafva inga andra förändringar skett, än att salpeter-tillverkningen ärligen minskas, så att den sistlidet år 1832 i hela länet endast uppgått till nära 761 Lispund, samt att den förtjenst som Memmings och Bråbo Härader haft medelst foror emellan Norrköping och lastage-platsen vid Norsholm, nu mera, sedan Götha kanal blifvit fullbordad, till det mesta upphört. Om således denna för Sverige viktiga tilldragelse, för dessa orter vållat förlust af en tillfällig och förr icke påräknad vinst, är jag dock öfvertygad att den skall hafva ett välgörande inflytande på hela länet. Eders Kongl. Maj:t täcktes sjelf jemte den Kongl. Familjen, den 26 Sept. sistlidet år, bevista kanalens öppnande, och denna dag, då målet för stora uppoffringar och mer än 20-åriga bemödanden var hunnit, skall i kommande sekler intaga ett märkvärdigt rum bland Sveriges häfder. Ännu har väl icke kanalens nytta hunnit att af erfarenheten besannas, men till upplysning för dem som betvifla den, må anföras, att från den 26 September till första dagarna af December förlidet år, hafva till och från Östersjön blifvit på kanalen transporterade, oberäknat en mängd kronans manskap, 5526 tunnor spanmål, 338 *L:℔* mjöl, 300 *L:℔* färg-mossa, 2171 kannor bränvin, 26 *S:℔* humla, 111 kok-machiner för flottans behof, 11,000 ek-plankor, 715 tunnor salt, 270 *S:℔* diverse köpmans-gods; 124 *S:℔* pottaska och 600 *S:℔* tackjern. Fortfar detta förhållande — och anledning är snarare att förmoda kanal-fartens tilltagande än aftagande — så skola de indirekta fördelar kanalen lemna, blifva för framtiden oberäknliga, när man eftersinnar den industri, den afsättning och utbyte af förnödenhets-

varor den skall befordra. Icke må man fordra att den direkta inkomst den kan komma att afkasta, skall svara emot hvad den kostat. Då en kanal skall anläggas, bör man icke fråga: *kommer den att gifva full ränta för de medel som till den användes?* utan endast: *Hafva Vi råd och tillgångar att den fullborda?*

Då ännu inga betydligare verkningar kunnat erfaras af Götha kanals fullbordande, följer ock deraf att handeln med spannmål, viktualier, och skogs-effekter hittills har samma riktning som den jag i den förra Berättelsen omförmålt. Inga nya allmänna vägar äro anlagde, eller några marknader, utöfver de förr vanlige, bifallne, med undantag af ull-marknaden i Norrköping som första gången hölls 1831, och redan visat sig nyttig för både köpare och säljare, då den för den förre verkat, att han erhållit en bättre och med mera omsorg behandlad vara, och för den sednare ett jemnare och efter andra länder rättadt pris, följer som alltid måste uppkomma genom täflan och publicitet i handel.

4:o Politisk Författning.

Kammarverk. — Under loppet af åren 1827 — 1831 hafva blifvit skattlagde: $1\frac{7}{16}$ hemman, 42 stycken mindre lägenheter, 10 st. mjöl- och gryn-qvarnar, samt 10 st. sågar.

Till underdånig åtlydnad af Eder Kongl. Maj:ts Nådiga Befallning uti skrifvelse till Kongl. Kammar-Kollegium den 27 Mars 1830, har jag den 20 Juli samma år indelt f. d. Wånga bergslag till ordinarie rotering, dervid 32 nya rotar uppkommit, som äro tillslagne Kongl. 1:sta Lif-Grenadier Regimentet; och beror denna roteringsförrättning, likasom den flere år förut förrättade extra roteringsjemkning, ännu på Eder Kongl. Maj:ts Nådiga pröfning.

Då jag, i följd af Eder Kongl. Maj:ts Nådiga föreskrift uti skrifvelse den 24 Mars 1832, till den 5. Juni samma år sammankallat extra rotehållare för att höras huruvida de, på de vilkor Kongl. Cirkulär-Brefvet den 15 Maj 1821 innehåller, ville åtaga sig att vid infallande krig prestera hästar i stället för karlar, hafva af 225 ex-

tra rotar, 130 ingått på det nådiga förslaget, men de öfriga 95 förklarar sig vilja bibehålla sin rätt att vid inträffande krig, anskaffa karlar. Utom de nu anförde, hafva inga andra förändringar som röra roterings-verket förefallit, äfvensom förhållandet med de till postföring anslagne hemman, och gästgifvaregårdar, är oförändradt.

Sjelf-ägande jordbrukare förhålla sig till arrendatorer och brukare af andras jord som 100 till 65, då beräkningen göres uti hela länet öfver hufvud.

Hemmans-klyfningen fortgår öfver allt, i enlighet med de författningar derom som nu gälla, och hvilkas följder redan visat sig skadlige och säkert, i framtiden, komma att blifva äfventyrliga för allmänna välståndet. Ett lands styrka beror, efter min öfvertygelse, icke så mycket på mängden af dess invånare, som på deras bildning, deras förmåga att föda sig, och att derutöfver lemna bidrag till Statens bestånd, och sådana uppväxa ej i de nästen, som närmast kunna liknas vid backstugor, och hvilka genom en öfverdrifven hemmans-klyfning, i förening med bristfälliga författningar om lösdrifvare och försvarslöse personer, uppkomma.

Stats-Bidrag. Tabellerna N:o 1 och 2 utvisa deras totala belopp, som, fördeladt på hela folkmängden, utgör på hvarje person, å landet något mera, och i städerna något mindre än 5 R:dr. Af alla trakter i länet äro grund-räntorna högst på Wikbolandet. Det är derstädes icke sällsynt, att ett helt hemman, med inskränkt ägorymd, erlägger kronoskatt med 14 à 15 tunnor spanmål, utom persedleräntan.

Försök hafva blifvit gjorde att medelst Diligens-inrättningar, minska tungan af gästgifvare-skjutsen, men utan framgång. Ett Bolag hade förenat sig om en sådan inrättning: Deligensen gick, på bestämda dagar i veckan, från Stockholm, först till Norrköping, men sedan äfven genom Linköping till Jönköping, men som den ej var lönande, upphörde den efter kort tids förlopp, och går nu Norra vägen emellan Stockholm och Götheborg. Den lifliga rörelse som äger rum emellan Norrköping och Linköping, föranledde en enskild man, att inrätta en Deligens, som gick 2:ne gånger i vec-

kan, endast emellan dessa båda städer. Oaktadt afgiften för passagerare var nedsatt något under den vanliga skjuts-legan, och all omsorg var iakttagen för ordning och bekvämlighet, måste Deligensen, som började våren 1831 upphöra hösten följande året, emedan den gick med förlust för ägaren.

Fångars skjuts och underhåll uppgick 1832, inom detta län till 6475 R:dr 29 sk. 4 rst. B:ko, och hvad öfrige allmänna onera, såsom inqvartering, knecktehall, kronoskjuts, brefbäring, vägars och broars samt allmänna byggnaders och kyrkors underhåll angå, så är om dem intet annat att anmärka, än hvad i den sist afgifne fem-års-Berättelsen är anfördt.

Politica. Skolor på landet för ungdomens undervisning, finnas uti några socknar, såsom Rägna, Westerlösa, Gistad, Ulrika, Östra Stenby, Östra Husby, och Häradshammar. I allmänhet undervisas barnen antingen af föräldrarne, eller af särskilta inom församlingarne dertill antagne personer, hvilkas undervisning vanligen inskränker sig till innanläsning och hibringande af de första begreppen i kristendomen.

Helsovården, som under den tid choleraan rasade i nästgränsande Stater, syntes gifva stora ämnen till bekymmer, har genom Försynens nåd likväl icke behöft föranleda till några särdeles utomordentliga anstalter. Till underdånig åttlydnad af Eder Kongl. Maj:ts Nådiga befallning, blefvo sundhets-nämder i alla församlingar, inrättade, sjukhus utsedde, och alla öfrige nödiga åtgärder vidtagne, för att i möjligaste måtto förekomma den förödelse som af denna rysliga farsot befarades. De hafva likväl lyckligtvis varit öfverflödiga, och anledning är att hoppas det de äfven för framtiden skola blifva det, sedan sjukdomen allt mer och mer aflägsnat sig från våra gränser.

Till Rof-djurs utödade hafva länets invanare, vid ett med dem den 20 April 1830 inför mig hållit sammanträde, beslutat att de premier som ditintills för detta ändamål af Jagt-kassan blifvit utgifne, skulle förhöjas. De beslut som vid detta sammanträde fatta-

des, och hvilka sedermera, med tillägg af några reglementariska föreskrifter, af mig allmänligen kungjordes, voro följande:

”Utaf hvarje hemman i länet, af hvilken natur som helst, erlagges i stället för den årliga afgift 2 sk. per hemman som hitintills i följd af Kongl. Stadgan om jagt och djurfång den 13 April 1808 utgått, på en gång år 1830 24 sk. B:ko af ett helt mantal, och af mindre hemmansdelar i förhållande derefter, hvilket sammanskott, med upplöpande ränta så väl derå, som å Jagt-kassans behållning, (hvilken vid 1830 års början utgjorde 2933 R:dr 46 sk.) skall blifva en ständigt fond till utbetalning af premier för rof-djurs fångande eller dödande. — Denna fond får ej minskas under 3000 R:dr B:ko, i hvilken händelse, och om odjuren då icke hunnit utrotas, länets invånare besluta om ytterligare sammanskott; och skall af den blifvande kassan så mycket ske kan, emot sex prosents ränta och väderhäftig säkerhet utlånas, dock så ått i kassan alltid finnes erforderliga medel till premiernas betäckande. Dessa premier för rof-djurens utdödande bestämmas med afseende så väl å den större eller mindre skada, som genom olika slag deraf allmänligen förorsakas, som äfven å den olika svårigheten att dem fånga, likasom å deras mer eller mindre sällsynthet, för en Warg, gammal eller ung, till tio R:dr, för en Warg-lo, ung eller gammal sex R:dr 32 sk., och för en Räf eller Räfunge 24 sk. allt B:ko; dock äger konungens befallningshafvande, i händelse efter ett års förlopp det skulle befinnas, att kassan icka förslår till bestridande af det nu fördubblade premium för dödande eller fångande af räfvar att medelst kungörelse i länet, nedsätta skott-penningarne för desse sistnämde odjur till det belopp Kongl. Jagt-kassan bestämmer. Det beslutade sammanskottet uppbäres och redovisas på vanligt sätt af vederbörande Uppbördsmän, efter uppgift af härads-skrifvarne å beloppet, som å hemmans-ägarens debetsedel antecknas, och kommer kassan att hvarje år undergå Revision utaf dertill af länets pröfnings-kommité utsedde revisorer. Med utbetalning af de förhöjde premierne, sker början den 1 Juli 1830, för rof-djur som förut icke blifvit dödade, dermed fortfares så länge befintlige tillgångar sådant medgifva. Den som utom skall-

gång fångar eller faller rof-djur, för hvilka han vill tillgödonjuta förökade skottpenningar, bör genast efter det rof-djuret blifvit fångadt eller faldt, och innan ännu skinnet är aftaget, uppvisa detsamma för tvenne bofaste, trovärdige män i socknen, hvilka å socknestämman skola personligen intyga att fångsten skett på uppgifvit ställe inom församlingen, och inför hvilka personer äfven ena örat å djurets skinn afskäres, så nära intill hufvudet som ske kan, hvarförutan jemväl skinnet bör företes vid socknestämman, der andra örat afskäres, hvarefter utdrag af socknestämмо-protokollet, som upp-tager detta förhållande, bör tagas och till Konungens befallningshafvande, för erhållande af premium, ingifvas. För de rof-djur hvilka fångas eller dödas vid sockneskall, till anställande hvaraf vederbörande församlingar äga rättighet, dock med förbindelse att derom hos närmaste krono- eller jägeri-betjent göra anmälan, erbållas skottpenningar till lika belopp som för rof-djur, hvilka utom skallgång dödas; och bör vid socknestämman öfverenskommas och beslutas om användandet af dylik ersättning. För utbekommande deraf erfordras bevis af närvarande trovärdige personer, att fällningen skett vid sockneskall inom församlingen, och detta bestyrkes sedan af Pastor, eller den krono- eller jägeri-betjent som tilläfväntyrts varit tillstädes.”

Efter 2½ års förlopp kan väl ännu icke med fullkomlig säkerhet slutas till verkningarne af de beslut som sålunda af länets invånare med berömlig enighet blifvit fattade, men jag saknar ej anledning till den förmodan att ändamålet snarare vinnes på detta sätt, än genom anskaffande af jagt-tyg, och anläggande af varg-gårdar, hvilka sednare aldrig mer än första året göra någon nytta, enär erfarenheten visat att odjuren sedermera ej lätt deruti låta fånga sig. Jagt-kassans behållning utgjorde vid 1832 år slut, 5088 R:dr 19 sk. 6 rst. Bko.

Fattig-vården besörjes på förut uppgifvit sätt utan några anmärkningsvärda förändringar.

De på landet tillätne krogar uppgå till 18 stycken.

Sockne-magasiner äro inrättade uti 102 socknar, med fonder som sammanräknade uppgå till omkring 8000 tunnor spanmål.

Uti Norrköpings Sparbank, hvars förvaltning fortfar med lika ordning som förr, hade den 1 Juli 1832, 920 personer, insatt en summa af 23,031 R:dr 7 sk. Banko. Då den insatte summan vid 1826 års slut endast utgjorde 9105 R:dr 28 sk. uppkommer således det resultat, att den under loppet af 5½ år blifvit ökad med 13,925 R:dr 27 sk. Insättarnes antal har under samma tid blifvit tillökt med 429 personer.

Till ordningens och sedlighetens vidmakthållande, använder jag de medel lagarne mig tillåta, och jag äger den tillfredsställelsen att kunna yttra, i enlighet med min öfvertygelse, att dessa medel äro tillräcklige för ändamålet, om de med nit och förstånd användas, samt icke högre Autoriteter taga beslut som motverka detsamma. Nykterhetsföreningar hafva på några ställen blifvit ingångna, men föga nyttigt utträttat, enär de som i sådane föreningar ingå, sällan hålla hvad de lofva, och icke heller genom laglig åtgärd kunna der-till tvingas.

5:o Städer.

Linköping hade vid 1832 års slut en folkmängd af 3963 människor. Stadens handel, handtverkerier, och öfrige borgerlige näringar, äro ännu alldeles sådane som uti sista fem-års-Berättelsen är uppgifvit. — Den längesedan började uppmuddringen af Stängs-ån, kommer snart att fullbordas, sedan ett anslag af 4000 R:dr utaf Strömrensingsmedlen till detta ändamål, blifvit i Näder beviljadt.

Ljungstedska fri-skolan, har, sedan en nitisk och skicklig lärare dervid blifvit anställd, vunnit en betydlig tillväxt, så att, vid sistlidet års examen, 160 gossar, nästan alla af den fattiga klassen, förhördes i de framsteg de gjort i kristendom, aritmetik, geografi, historia, allmän och enskild, spärk-lära samt skrifning.

En nyligen genom enskilda bidrag stiftad skola för fattiga flickor, som erhålla undervisning i qvinno-slöjder, och kristendomen, begagnas af 50 flickor, och har gjort sig förtjent och blifvit omfat-

tad af allmänhetens välvilja. — Dess fond, som förräntas, utgjorde den 22 Oktober 1832 endast 1948 R:dr 37 sk. 9 rst. men de årliga frivilliga bidragen, genom hvilka skolans tillvarelse blir möjlig, uppgå till 320 R:dr 36 sk. Banko. Ändanålet med denna inrättning är att dana duglige och kunnige tjenstehjon, hvarföre ock undervisningen är inskränkt, till sådane göromål som i alla hushåll förefalla.

Förlidet är bildades genom Actie-teckning ett bolag för anläggande af en förut saknad bad-inrättning, hvartill byggnad med tjenlig inredning, innevarande år, kommer att vid Stängs-ån uppföras.

Fattig-försörjnings-anstalterna utvidgades förlidet är genom inköp, af ett större stenhus, deruti, jemte Friherrliga Mörnerska stiftelsen, de fattighjon herbergeras, som för ålder eller sjukdom äro ur stånd att något till sin bergning sjelfve bidraga.

Norrköping har 10,494 invånare, och är fördelad i fyra kvarter, nemligen Norra, Strand, Dahls och Bergs kvarteren, med tillsammans 1137 hela hustomter, af hvilka ganska många äro styckade i mindre delar, men äfven flere sammanlagde. De bebygde gårdarne, för hvilka skatt erlägges, utgöra 698 stycken och efter 2:ne stora eldsvådor som härjat staden åren 1822 och 1826, sakna de öfriga tomterna ännu åbyggnader, i synnerhet å den sednast afbrände delen, der likväl årligen nya hus blifvit uppförde. Vilcoren för det län Rikets Ständer vid sista riksdag beviljade dem, hvilka 1826 lidit brandskada, hafva funnits så svåra, att ingen enda af låne-rättigheten sig begagnat, och säkert kommer, i brist af nödige medel, en längre tid att förflyta, innan den då afbrände delen af staden kan hinna att blifva fullt bebyggd. Tabellen för städerne, som är bifogad denna underdåniga Berättelse, utvisar ett betydligen högre fastighetetsvärde, än det som i tabellen till sednaste fem-års-Berättelsen är upptaget, hvilket härleder sig dels derifrån, att större och solidare byggnader efter eldsvådorna blifvit uppförde, dels ock ifrån det i förra Berättelsen anmärkta förhållande, att både de afbrände tomterna, och de byggnader som hunnit nybyggas, då voro fria från uppskattning till bevillning och således icke till värde upptagne.

Den

Den utrikes sjöfarten, som af förut uppgifne orsaker, de sednare åren betydligt minskats, torde komma att än vidare aftaga, sedan Nordsjöns och Östersjöns förening medelst Götha kanal blifvit fullbordad, hvaremot den Inrikes handelsrörelsen tilltager, genom den lätta och hastiga kommunikation som medelst ångfartygen, hvilka nu äro 4 st., dagligen, under seglingstiden, äger rum med hufvudstaden. Spanmåls-handeln med Norrige har under de sednare åren varit lifligare än förr, emedan tillförseln af sill derifrån tilltagit, och Norrska skeppare ofta såsom retur-laddningar intaga spanmål. Antalet af de staden tillhörige fartyg, utgjorde sistlidet år 21 st. utom ångfartygen, af tillsammans $856\frac{26}{100}$ lästers drägt, af hvilka fartyg 13 användas till Utrikes, och 8 till Inrikes sjöfart.

Stadens hufvud-näring fortfar att vara klädestillverkning, hvilken, lättad genom nya uppfinningar af dertill erforderliga machiner, till hvilkas begagnande stadens läge vid Motala ström lemna ett ypperligt tillfälle, så betydligt tilltagit, att förlidet år blifvit tillverkade $368,823\frac{2}{3}$ alnar kläde till ett värde af 2,212,738 R:dr B:ko, eller nära dubbla beloppet af tillverkningens värde för 11 år sedan år 1821. Fabrikernas antal utgör 56 st. Arbetarnes 1819, och väfstolarnes 302. Om fabriksidkarne framdeles såsom hitintills, få hugna sig af det skydd Eders Kongl. Maj:t täckts lemna deras näring, som utan att göra dem till monopolister, likväl är tillräckligt att den upprätthålla, är jag öfvertygad, att den, till hela fäderneslandets bättnad, ännu vidare skall tilltaga. Ännu är på långt när icke all den naturkraft, Motala ström, med sina betydliga fall, erbjuder, begagnad, — ännu återstår mycket att göra för ull-produktionen, och för denna varas ändamålsenliga behandling, — ännu torde icke konstfliten hafva fullständigt utvecklat sig, och hunnit gränsen för menskliga uppfinningsgäfvans forskningar. Den tid skall komma, — jag vågar på goda anledningar hoppas det — då Norrköping skall sprida välgörande verkningar till många af Sveriges näringar, och

sjell intaga ett utmärkt rum bland Europas betydligare fabriksstäder.

Öfrige fabriker inom staden, som bestå af tvenne linne-fabriker, 6 strump- och möss-fabriker, 9 färgerier, 1 garfveri med beredning på Engelskt sätt, 1 sockerbruk, 1 snusfarik, 1 tobaksfabrik, 1 lackfabrik, 3 pappersbruk, 1 oljeslageri, 10 mekaniska spinnerier, 1 Mekanisk verkstad, 3 stärkelsebruk, 3 såpsjuderier, 2:ne skepps-varf, 4 urfabriker, 1 ättike-bryggeri, 1 felbhatts-fabrik, 1 ebenist-fabrik och 1 spegelfabrik, hafva under loppet af sistlidet år sysselsatt 315 arbetare, och sammanräknade värdet af deras tillverkningar uppgick 1832 till 448,631 R:dr Banko. Sockerbruket och snusfabriken äro de betydligaste; värdet af det förras tillverkning utgör 109,403, och af den sednares 62,833 R:dr Banko.

Handtverkare äro inalles 146, af hvilka bleckslagare, snickare, sadelmakare, garfvare, smeder och vagnmakare, hafva bästa utkomsten. Framför de öfrige utmärker sig dock vagnmakare, smeder och sadelmakare, af den orsak att vagnar beställas från många aflägsna orter i riket, till det antal som möjligen kan hinna förfärdigas.

Skolor och undervisningsanstalter äro desamma som förr, med undantag af den i förra Berättelsen omnämde fattig-gosse-skolan, som nu mera är indragen.

Reutersköldska hittebarnhus-inrättningen har nu kommit i full verksamhet, och af dess fond, som vid 1832 års slut uppgick till 22,103 R:dr 30 sk. 6 rst., njuta 26 barn vård och uppfostran.

300 fattiga njuta understöd af allmänna fattigvårds-anstalterna, och derjemte hafva 42 fattighjon erhållit vård och uppehälle å enke- eller fattighuset. Genom testamente af framlidne öfversten och riddaren af Kongl. Svärds-Orden F. Aminoff, har ett arbetshus blifvit inrättadt, der 59 fattiga underhållas, och sysselsättas med arbete, hvil-

ket äfven är för andra i staden boende fattiga tillgängligt emot viss betalning.

Till statsverket har ingått tullafgifter till ett belopp af 93,477 R:dr 11 sk. 3 $\frac{1}{2}$ rst. beräknadt såsom medeltal af tull-uppbörden från och med 1828 till och med 1832.

Stadens inkomster, som bestå af de i förra Berättelsen, uppräknade särskilda artiklar, äro uppgifne för 1832 till 42,554 R:dr 43 sk. 8 rst. Banko. Denna betydliga inkomst användes till stor del att uppföra nödiga allmänna byggnader, äfven som till andra anstalter som bidraga till stadens försköning, nytta eller beqvämlighet. Under de sist förflutna fem åren äro byggde, ett lazarett af sten, som innehåller 16 sjukrum, och dessutom ett för dårar som ock kostat 14,650 R:dr utom inventarier, som uppgått till 2,403 R:dr Banko; En jernbro med ett hvalf öfver Motala ström som kostat 44,987 R:dr och en quai vid strömmen på Saltängs-sidan för 2,923 R:dr 20 sk. 8 rst. Banko. År 1828 uppmuddrades på stadens bekostnad ett grund öfver Pampus i segelleden uti Bråviken, hvilket arbete uppgick till 748 R:dr 33 sk. 3 rst. Banko.

Söderköping, som har 881 invånare står ungefär på samma stånd-punkt som då sista Berättelsen afgafs. Sjöfart idkas ej, men från lastage-platsen Waldemarsvik äro förlidet år till Flensburg utförde 1318 tolfter bräder och plank, samt 133 S:z stångjern. Fabriker finnas icke, och handel samt handverkerier äro i ett tillstånd som ingalunda kan kallas blomstrande. Lägre lärdomsskolan har så aftagit, att höst-terminen 1832, endast 8 gossar derstädes erhöilo undervisning, men fri-skolan för fattiga barn har deremot tilltagit, så att vid nyssnämnde tid 54 lärjungar derstädes funnos. 14 fattiga njuta understöd af staden, af hvilka 6 vårdas i fattighuset.

Wadstena och *Skeninge*, hafva en folknummer, den förra af 1792, och den sednare af 1011 personer. Båda dessa städers jord, har blifvit enskiftad, till fördel för jordbruket, som der utgör en

hufvudsaklig näringsgren. I Wadstena har korrektionsinrättningen upphört, och personalen blifvit förflyttad till långholmen vid Stockholm. Huset har blifvit förändradt till Central-hospital för dårar, hvilka derstädes väl och ändamålsenligt behandlas. Om dessa båda städer, har jag i öfrigt ingen ting annat att anföra, än att deras handel, handtverkerier, skolor och fattigvårds-anstalter äro i oförändradt skick.

Linköpings slott i Lands-Canslit den 19 Juni 1833.

G. W. HAMILTON.

GUST. NORDSTRÖM. JOH. FR. STENQUIST.
